

3. Вернадский В. И. Краткий отчет о ходе исследования радиоактивных месторождений Российской империи летом 1914 г. / В. И. Вернадский // Изв. АН. Сер.б. — 1914. — Т. 18, № 18. — С. 1353-1384.
4. Вернадский В. И. Геохимия, биогеохимия и радиология на новом этапе / В. И. Вернадский // Вестн. АН СССР. — 1933. — № 11. — С. 17-24.
5. Ковальский В. В. Геохимическая экология / В. В. Ковальский. — М.: Наука, 1974. — 300 с.

В.І. ВЕРНАДСЬКИЙ ТА В.Г. КОРОЛЕНКО: НЕВІДОМІ СТОРІНКИ РОДОВОДУ

Самородов В.М.,¹ Кигим С.Л.,² Ольховська Л.В.³

¹ *Полтавська державна аграрна академія*

² *Полтавський краєзнавчий музей*

³ *Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г.Короленка*

12 березня 2013 року світ визначив 150-річчя геніального вченого-натураліста В.І. Вернадського, а 28 липня буде відзначатися 160-річчя письменника планетарного виміру — В.Г. Короленка. Полтавці завжди пишалися тим, що у обласному центрі жили ці два велети думки і слова, а от про те, що вони були близькими родичами — троюрідними братами, знають далеко не всі. Тож маємо сьогодні нагоду розповісти про це.

Дослідження генеалогічного древа В.І. Вернадського свідчить про ріднинні зв'язки вченого з письменником — гуманістом В.Г. Короленком. Бабуся В.І. Вернадського з батьківського боку — Катерина Яківна Короленко і дід В.Г. Короленка — Панас Якович були рідними братом і сестрою. В.І. Вернадський характеризував Катерину Яківну, як енергійну жінку, наділену яскравим, вольовим характером [1, 3, 5-6].

Катерина Яківна Короленко належала до відомої в Україні родини козацької шляхти, серед, яких були сотники, полковники значкові й знатні військові товариші. Відомо, що ще з 1784 р. рід Короленків було внесено до шостої частини книги родоводу Київського намісництва.

З огляду на це зазначимо, що у фондах Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка за № А-2 491 зберігається копія постанови Київського дворянського депутатського зібрання про внесення до дворянського родоводу Київського намісництва рід Короленків, який бере початок від миргородського козачого полковника Івана Короля від 20 червня 1784 р. (копія датована 4 квітня 1835 р.).

Під час війни 1812 р. чоловік Катерини Яківни, дід В.І. Вернадського — Василь Іванович, обдарований військовий лікар, брав участь у походах російської армії, і дружина його супроводжувала. У родині Вернадських збереглися перекази, що Л.М. Толстой у романі «Війна і мир» вивів Катерину Яківну в образі «штаб-лікарської дружини», яка пробивалась з обозом до свого чоловіка. Вчений також зазначав: «Бабуся-Короленко з великої, повної інтелігентських інтересів родини». У листі до сина Георгія, надісланого з Борового (Казахстан) 7.06.1942 р. Володимир Іванович писав: «Три мої і твої покоління предків були набагато вище середнього рівня як особистості. Моя бабуся захищала свої права і подала прохання Миколі І. Справу її надруковано в Архіві Державної ради».

В.І. Вернадський згадував, що його батько Іван Васильович зовні був схожий на свою матір — К.Я. Короленко. Він писав: «Ми пішли в Короленків, а не в Вернадських» [3].

З родини Короленків В.І. Вернадський також був тісно пов'язаний з двоюрідним братом батька, колишнім військовим Євграфом Максимовичем

Короленком [1, 6]. Його батько Максим Якович обіймав посаду начальника митниці в Таганрозі. У нього часто зупинявся Імператор Олександр I. Тому Євграфа Максимовича зарахували до елітного навчального військового корпусу. Він був дуже освіченою людиною, сповідував ідеї Вольтера та Руссо, цікавився усіма значними подіями свого часу, славився як великий дотепник. Ось яку характеристику дав йому В.Г. Короленко в «Історії мого сучасника»: «Старий був дуже цікавий, розумний та оригінальний». За словами племінника, Євграф Максимович «... цікавився усіма питаннями сучасності. Благоговів перед декабристами, схилявся перед Руссо та енциклопедистами, був радикал та республіканець. Є.М. Короленко вплинув на розумовий розвиток Володимира Вернадського у дитячі роки. Він часто у вечері прогулювався з маленьким Володею. При цьому весь час розповідав йому про Всесвіт, походження Землі, роль людини у її перебудові. Вже дорослим, згадуючи ці зустрічі з Євграфом Максимовичем, В.І. Вернадський відмічав: «Такий величезний вплив мали ці прості розповіді на мене, що мені здається, що і нині я не вільний від них». Про це вчений згадував: «Ніколи не забуду я того впливу і того значення, яке мав для мене цей старий у перші роки мого розумового життя. І мені інколи здається, що не тільки за себе, а й за нього я повинен працювати, і що не тільки моє, а й його життя залишиться даремно прожитим, якщо я нічого не зроблю». Дружні стосунки двоюрідного дядька і племінника збереглися до кінця днів Є.М. Короленка, який, між іншим, доживав віку десь на Полтавщині.

Доцільно порівняти ці прекрасні взаємини з доленосними стосунками між дядьком Максимом і племінником Петрусем у повісті В.Г. Короленка «Сліпий музикант»: «І дядьку Максиму здавалося, що він призваний для того, щоб розвинути властиві хлопчику нахили, щоб зусиллям своєї думки і свого впливу урівноважити несправедливість сліпої долі, щоб замість себе поставити у лави бійців за справу життя нового рекрута, на якого без його впливу ніхто не міг покластися ... Можливо, несправедливо ображений долею підійме з часом доступну йому зброю на захист інших, знедолених життям, і тоді я недарма проживу на світі, понівечений старий солдат».

Із своїм троюрідним братом, письменником В.Г. Короленком, В.І. Вернадський познайомився в 1877 р. в Петербурзі, коли той працював коректором в газеті та друкарні батька В.І. Вернадського «Слав'янська книгодрукарня» [1, 6]. За два роки до цього В.Г. Короленко був виключений з Московської Петровської-Розумовської землеробської і лісової академії за подачу колективного звернення студентів — вияв громадянської непокори проти існуючого режиму влади. Щоправда, близьких стосунків між братами тоді не виникло. Про це учений писав: «Він на мене не звертав уваги — між нами була десятирічна різниця у віці». У цей час навколо батька В.І. Вернадського — вченого-економіста, редактора журналів «Економічний показчик» та «Економіст» згрупувався, за словами В.Г. Короленка, «гурток впливових лібералів-конституціоналістів». Серед них — далекий родич Вернадських П.Г. Короленко, пластунський генерал кубанського козачого війська. Пізніше цього представника родини Короленків В.І. Вернадський неодноразово згадував у листах до дружини, підкреслюючи, що йому дуже подобається родина П.Г. Короленка, що сам він «людина добра і для пам'яті батька».

Зближення В.І. Вернадського і В.Г. Короленка відбулося на Полтавщині під час Першої Світової війни [3, 7]. У 1918 р. В.І. Вернадський при Полтавському народному природничо-історичному музеї (тепер краєзнавчий музей) заснував Товариство любителів природи, членами якого були: донька письменника Софія Володимирівна Короленко — літератор, згодом засновник і перший директор Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка та його зять, чоловік молодшої дочки Наталії — Костянтин Іванович Ляхович, та сестра дружини Володимира Галактіоновича — Параско-

вія Семенівна Івановська [3, 7].

Ось як сам Володимир Іванович писав про ті часи: «... крім середовища музею і ентомологів я обертався у середовищі Короленка ...».

У цей час родина В.І. Вернадського часто гостювала у письменника в його будиночку по Мало-Садовій 1 (тепер вулиця Короленка). Донька В.І. Вернадського, — Ніна Володимирівна Вернадська-Толль у листі від 21 липня 1974 р. до хранителя кабінету-музею В.І. Вернадського у Москві В.С. Неаполітанської, надісланому з м. Мідлтаун (США), писала: «Володимир Галактіонович Короленко був троюрідним братом мого батька, і він, і його дружина, і його обидві доньки були нам близькими, як близькі друзі й рідні. Ми з батьком часто проводили вечори у Короленок, пам'ятаю їх ідально з великим столом і захоплюючі розмови. Він був мені близький як справжній дядько. Вони усі четверо були чудові люди...» [3].

А ось що запам'ятав син вченого — Георгій Володимирович Вернадський, який у листі до полтавця-письменника і краєзнавця П.П. Ротача 6 червня 1971 р., писав із США: «Я був гімназистом старших класів або студентом університету, декілька раз бував у родині Короленка на вечірках, крім господарів — Короленка, його дружини, 2-х доньок бувало ще декілька чоловік, дружина Короленка завжди розливала чай, завжди були [.....] жваві бесіди, душею яких завжди був Володимир Галактіонович».

Слід відмітити, що саме лист Георгія Володимировича до батька у Полтаву, отриманий наприкінці зими 1918 року викликав жваву і цікаву дискусію між В.І. Вернадським та В.Г. Короленко. Живучи у Пермі і працюючи у тамтешньому університеті, Георгій Володимирович відмітив у листі релігійне пожвавлення у цьому російському місті у перший після Жовтневого перевороту рік.

Це дуже зацікавило Володимира Галактіоновича. Як відомо, письменник багато уваги приділяв питанням віри, вивчав історію релігії, збирав бібліотеку релігійної, етнографічної та езотеричної літератури. Для себе питання віри В.Г. Короленко визначив таким чином: «Для мене, як і для Вас, — життя бачиться чимось величезним, таємничим і високим, а відтак, щоби відшукати його закони і сенс, моя уява поривається за межі, окреслені з одного боку народженням, з іншого — смертю. Одним словом — я визнаю зачаток віри, але я, не визнаю і ніколи не визнаю догматизму ... На мій погляд, це означає зректись істинного бога, якого я не знаю, але який для мене більше в істині, у пізнанні, у совісті, у праці, ніж кадильному диму й іконах... Крім того, я вважаю, що немає сили без матерії, немає духу без плоті, немає віри без справ».

А ось коментарі В.І. Вернадського щодо віри брата: «Володимир Галактіонович найбільш терпимо ставиться — він вірить у силу релігії, але вважає, що повинна створитись нова релігія, яка у своїх узагальненнях і космогонії піде далі наукового узагальнення. У церкві, безпосередньо православній, він бачить багато темного і думає, що цей рух може привести до бузувірства, повернення до старого».

Цікаво, що В.І. Вернадський не міг погодитись з такою точкою зору. Його дивувало, що В.Г. Короленко та його близькі рахувались з «... ірраціональним боком релігії».

З огляду на це, видатний вчений занотував у своєму щоденнику наступне: «Для мене ці питання зараз стоять дуже гостро. Якби я був байдужим у релігійному настрої чи приймав основи християнства, я увійшов би у вільну православну церкву. Але для мене основи її неприпустимі. А разом з тим я вважаю православ'я (вільну церкву) і християнство меншим ворогом культури, ніж соціалізм, що замінює релігію, у тій формі, у якій він охопив маси».

Піднята у Полтаві цікава тема, яка обумовлює моральність кожної людини, не втратила свого сенсу навіть після смерті одного з братів. Так, у листі до І.І. Петрункевича 20 квітня 1924 р. В.І. Вернадський, який був під враженням прочитаної книжки Т.А. Богданович про В.Г. Короленка, відмічав: «І ось я

його [Короленка] прекрасно розумію, і те, що зараз відчуваю, очевидно, і він відчував у своїх моральних рішеннях, які іншими розглядалися як суспільні чи політичні [рішення]. Між іншим, ця книжка цікава тим, що вона вирізняє життя Короленка як глибоко релігійної (але не конфесійної) людини, що, я думаю, правильно. «Мета — виправдовує засоби» — чим жила і живе російська інтелігенція — була для нього завжди неприпустимою». Такою ж ця істина була й для В.І. Вернадського. Таким чином, бачимо, що братів пов'язували не тільки родинні зв'язки, духовно і морально вони теж були дуже близькими.

В.Г. Короленко гостював у В.І. Вернадського на дачі поблизу Шишак, коли відпочивав недалеко у Хатках. Родини обмінювались візитами під час перебування у Криму, адже їх дачі знаходились поруч у маєтку Батиліман, розташованому між Ялтою і Севастополем [3].

У 1942 р. на прохання доньок В.Г. Короленка — Софії і Наталії В.І. Вернадський влаштував у дитячий санаторій у Боровому, де жили евакуйовані з Москви академіки, трирічну правнучку письменника Наташу (Тусю). Вчений дуже радів з цього, і у листі до свого сина — Г.В. Вернадського у червні 1942 року писав: «Доречі, зараз — за рідством зі мною — я зміг прилаштувати тут правнучку Володимира Галактіоновича — Наталію Короленко-Ляхович чарівну 3-річну дівчинку». Родина Короленків була дуже вдячна В.І. Вернадському, С.В. Короленко писала дружині вченого: «Я Вас і Володимира Івановича відчуваю як найбільш близьких і рідних. Ми з Наталією Володимирівною були у скрутному, важкому становищі, і в цей момент Ваша доброта і співчуття прийшли нам на допомогу».

У листі до сина Володимир Іванович відмічав: «Тут була донька В.Г. Короленка, а маленька його правнучка — єдиний нащадок. Це найближчі мої родичі за Вернадськими». Тому не дивно, що до маленької Тусі В.І. Вернадський дуже прив'язався і був щасливий, що допоміг дорогої йому родині. Дівчинка нагадувала йому письменника, і він писав його доньці С.В. Короленко: «Тусік — гарна дитина і явно маленька особистість». А у листі до своєї доньки Н.В. Вернадської-Толль він зазначав: «Зустрічі з внучатою племінницею Тусею, що приносить стільки радощів, такі швидкоплинні і короточасні". Слід відмітити, що дитина, до якої серцем й розумом прикипів її видатний родич, — це полтавка, поетеса Наталія Сергіївна Ляхович. Вона мешкає у Полтаві і пам'ятає своє перебування у Боровому та зустрічі з В.І. Вернадським. Разом з Тусею у Казахстані перебувала її бабуся, молодша дочка письменника Наталія Володимирівна. Її сестра, Софія Володимирівна, директор літературно-меморіального музею В.Г. Короленка у Полтаві, в роки фашистської окупації жила у Свердловську, куди була евакуйована більша частина музею.

У той час В.І. Вернадський виявив турботу і про неї. Він звернувся з проханням допомоги до академіків, — президентів АН УРСР О.О. Богомольця і АН СРСР В.Л. Комарова. Так, у листі до О.О. Богомольця від 14.06.1942 р. Володимир Іванович писав: «Як найближчий родич В.Г. Короленка по батькові, я знаю, що вона (Софія Володимирівна — Авт.) зараз недостатньо харчується на картку службовця, яку вона має, але яка її не забезпечує харчуванням. Їй потрібно мати картку робітничу».

І у подальшому Володимир Іванович дуже переймався долею Софії Володимирівни. Вони листувалися протягом 1942-1943 років. У листі до С.В. Короленко 10 квітня 1942 р. В.І. Вернадський зазначав: Вашого батька я не тільки любив і цінував як письменника, й по моему батькові Ви є найближчими для мене родичами». У листі від 15 квітня 1943 року Володимир Іванович ще раз підкреслює цю думку: «Я дивлюся на Вас і Вашу сестру як на найближчих людей, тому що Володимир Галактіонович не тільки був моїм кровним, але й дорогим, і близьким духовно». Взагалі ж, цей лист до Софії Володимирівни дуже цікавий, адже у ньому Володимир Іванович викладає

родичці своє бачення питань наукової етики вченого, ставлення до релігії та інших важливих, тем. У листах до свого сина Георгія 1944 року він з жалем зазначав, що «нічого не знає про С.В. Короленко і давно не отримував від неї листів».

В.Г. Короленко для В.І. Вернадського був не тільки близьким родичем, а й улюбленим письменником. На підтвердження цього наведемо лише деякі приклади. Так, у перший же вечір знайомства зі своєю майбутньою дружиною – Наталією Старицькою, В.І. Вернадський захоплено обговорював новий твір В.Г. Короленка «Сон Макара», надрукований у березні 1885 року [2]. Ним в той час захоплювалось усе прогресивне російське суспільство. Проводжаючи Наталію додому, Володимир Іванович з захватом «... розповідав їй про автора і про враження, яке на нього справило оповідання його троюрідного брата». В подальшому, у листах до дружини Володимир Іванович звертав її увагу на нові твори В.Г. Короленка. Так, у 1889 р. у листі з Мюнхена він писав їй: «Почав читати нове оповідання Короленка «Вночі» — із дитячого життя, початок чудовий, і це, здається, дуже гарна річ» [2].

Велике враження на В.І. Вернадського, особливо у зв'язку з питанням про смертну кару, справив твір В.Г. Короленка «Побутове явище». Це сприяло тому, що Володимир Іванович як член Державної Ради при обговоренні скасування смертного покарання виступив з різким негативним засудженням урядової політики з цього питання [4].

В.І. Вернадський дуже любив і добре знав «Історію мого сучасника» В.Г. Короленка, багато разів при потребі посилався на неї в деяких своїх творах, особливо у щоденниках та листах. З цього твору В.І. Вернадський отримав і включив до складеної ним «Хронології» відомості про свій рід. У свою чергу, саме у цьому епохальному творі Володимир Галактіонович наводить дуже яскраву характеристику Івана Васильовича Вернадського — свого дядька і батька В.І. Вернадського, називаючи його «єдиною порядною людиною» на всю Росію [6].

Відомо, що В.І. Вернадський все своє життя трепетно ставився до книжок, старанно та цілеспрямовано збирав та формував власну бібліотеку. В один з її відділів входили твори видатних вчених, які, на думку Володимира Івановича, справили «вплив на науку та культуру». В зв'язку з цим дуже важливо, що до зазначеного розділу бібліотеки він включив книжки В.Г. Короленка, поставивши їх поряд з працями О.І. Герцена, В.Й. Гете, А. Міцкевича та Т. Шевченка [4, 6, 7].

Про єдність поглядів троюрідних братів свідчить такий факт. У 1908 р. велика група відомих політичних і громадських діячів, представників науки і, культури звернулася з вимогою «До російської громадськості» із закликом розгорнути боротьбу проти урядового терору, заборонити смертну кару, з цією метою створити «Всеросійську лігу боротьби проти смертної кари імені Л.М. Толстого». Серед тих хто підписався — В.Г. Короленко і В.І. Вернадський.

Цікаво, що родові дерева Вернадських і Короленків перетинались кількома поколіннями. Сестра В.І. Вернадського — Катерина була одружена з Сергієм Олександровичем Короленком — онуком Є.М. Короленка і онуком племінником В.Г. Короленка. С.О. Короленко закінчив Академію Генерального штабу, служив у Міністерстві державного майна. Від цього нещасливого шлюбу залишилась донька Ганна (Нюта), яка після смерті матері з 1910 р. жила у родині Вернадських. Ось що писала про це у своїх спогадах дочка В.І. Вернадського Ніна Володимирівна: «Вона жила в нас як старша дочка... мій батько її обожнював і ми усі теж. Вона була близька мені як рідна сестра. Вона була дуже талановита артистка, дуже самостійна і оригінальна». Ганна Сергіївна Короленко — викладач Петербурзького музичного інституту, була улюбленою племінницею Володимира Івановича. Її портрет разом з портрета-

ми батька і дружини завжди знаходився на робочому столі вченого. Після смерті Нюти у 1917 р., образ її постійно виникав у пам'яті В.І. Вернадського. На сторінках щоденника вченого зустрічаються численні спогади про неї. Він писав: «Думка про Нюточку — без яскравого болю, складна, але постійно наповнює моє єство».

Ознайомлення з історією славетних людей, тісно пов'язаних з Україною — природознавця і мислителя В.І. Вернадського та письменника, публіциста-гуманіста В.Г. Короленка свідчить не тільки про їх родинну та духовну єдність, а й про те, що значну роль в цьому відіграла саме Полтавщина.

Література

1. Баландин Р. Отсвет личности // Природа. — 1987. — № 3. — С. 125-128.
2. Вернадский В.И. Письма Н.Е. Вернадской / Отв. ред. Б.В. Левшин. — М. : Наука, 1988. — 1909-1940 / Сост. Н.Ф. Филиппова, В.С. Чесноков. — 2007. — 299 с.
3. В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / Уклад. Самородов В.М., Кигим С.Л. / Наук. ред. К.М. Ситник. — Полтава: Полтав. літератур, 2008. — 260 с.
4. Гнізділова О. Паралельні світи В.І. Вернадського та В.Г. Короленка // VI Королівські читання: 36. наук. пр. — Полтава: ПДПУ, 2007. — С. 54-60.
5. Гумилевский Л.И. Вернадский. — 3-е изд. — М.: Молод. гвардия, 1988. — 255с.
6. Мочалов И.И. Владимир Иванович Вернадский (1863–1945). — М.: Наука, 1982. — 488 с.
7. Ситник К.М. Стойко С.М., Апанович Е.М. В.И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине. — К.: Наук. думка, 1984. — 236 с.

ПОЛТАВЩИНА В ЖИТТЄВОМУ ПРОСТОРІ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО

Самородов В.М.,¹ Кигим С.Л.²

¹ *Полтавська державна аграрна академія*

² *Полтавський краєзнавчий музей*

12 березня цього року весь світ відзначив 150-річний ювілей Володимира Івановича Вернадського. Особливу цікавість ця подія визиває у нас, полтавців. Адже с нашою областю, як ні з якою іншою областю України, був міцно пов'язаний цей великий учений. Полтава та Кременчук, Градизьк і Лубни, Шишаки та Нові Санжари, Гінці та Яреськи увійшли у його життя та діяльність поряд з іншими містами нашої країни [1-2]. У значній мірі це пов'язано зі ще одним велетом науки — В.В. Докучаєвим. Розповідь про нього та В.І. Вернадського та їх зв'язок з Полтавщиною і висвітлює ця публікація.

До Полтави В.І. Вернадський не раз приїздив у дитячі та юнацькі роки. Та згодом він став бувати тут майже кожен рік, адже у Полтаві мешкали багаточисельні родичі його дружини Наталії Старицької. Та справжня дослідницька робота привела Володимира Івановича на щедру землю Полтавщини завдяки зусиллям видатного російського вченого, засновника наукового ґрунтознавства Василя Васильовича Докучаєва. Ми, полтавці, багато чим зобов'язані міцній дружбі цих двох геніїв науки [1].

Перш за все варто зауважити, що В.В. Докучаєв був одним з найулюбленіших викладачів Володимира Івановича під час його навчання у Петербурзькому університеті. Саме він посіяв у серці здібного студента цікавість до кристалографії, завдяки якій той згодом прийшов до філософських узагальнень матерії. Василь Васильович першим звернув увагу свого молодого талановитого учня на динамічний бік мінералогії, що спричинило до створення